

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.5.1.17>

DOŚWIADCZENIA Z WYKORZYSTANIEM ŚMIGŁOWCÓW UDERZENIOWYCH MI 24 W WARUNKACH ASYMETRYCZNEGO PRZECIWDZIAŁANIA

Oleksandr Pototskyi

adiunkt etatowy Wydziału Naukowo-Organizacyjnego

Narodowej Akademii Wojsk Lądowych imienia Hetmana Piotra Sahajdacznego (Lwów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-9954-5809

e-mail: posta_grafa@ukr.net

Adnotacja. Artykuł poświęcono nowemu spojrzeniu na rolę i miejsce śmigłowców uderzeniowych w warunkach organizacji przez słabszego pod względem militarnym przeciwnika przeciwdziałania ich stosowaniu poprzez oddziaływanie asymetryczne. W wojskowym badaniu historycznym, opartym na retrospektywnej ocenie doświadczenia bojowego użycia śmigłowców uderzeniowych Mi 24 lotnictwa wojskowego ZSRR w Afganistanie, Federacji Rosyjskiej w Czeczenii i Ukrainy w Donbasie, przeprowadzono krytyczną analizę zdolności tego rodzaju broni do przystosowania się do złożonych wyzwań wojny asymetrycznej. Stwierdzono, że lotnictwo wojskowe ZSRR zdobyło znaczne doświadczenie w stosowaniu śmigłowców uderzeniowych w wojnach asymetrycznych, ale siły zbrojne Rosji i Ukrainy nadal wykazywały przewagę paradygmatu „klasycznej wojny” aż do zdobycia własnego doświadczenia. Jak pokazała praktyka „wojny hybrydowej” w kontekście agresji wojskowej Rosji na Ukrainę, pytania dotyczące dalszych badań koncepcyjnych i organizacyjno-funkcjonalnych podstaw asymetrycznej konfrontacji są niezwykle istotne.

Słowa kluczowe: wojna asymetryczna, wojna hybrydowa, Afganistan, Czeczenia, Donbas, lotnictwo wojskowe, śmigłowiec uderzeniowy, Mi 24.

EXPERIENCE OF USING ATTACK HELICOPTERS MI-24 IN CONDITIONS OF ASYMMETRIC OPPOSITION

Oleksandr Pototskyi

Adjunct at the Scientific-Organizational Department

Hetman Petro Sahajdachnyi National Army Academy (Lviv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-9954-5809

e-mail: posta_grafa@ukr.net

Abstract. An article is devoted to a new review of the role and place of attack helicopters in conditions of the organization by a militarily weaker enemy counteracting their use due to asymmetric impact. In the military-historical study, based on a retrospective assessment of the combat experience of using Army Aviation's the Mi-24 attack helicopters of the USSR in Afghanistan, the Russian Federation in Chechnya and Ukraine in Donbass, a critical analysis of the ability of this type of weapon to adapt to the complex challenges of asymmetric warfare is conducted. It was emphasized that Army Aviation of the USSR had gained significant experience into the use of attack helicopters in asymmetric wars, but the Russian and Ukrainian armed forces continued to demonstrate the benefits of the “classical war” paradigms until they gained own experience. As the practice of “hybrid war” in the context of military aggression against Ukraine has shown, the issues of further research into the conceptual and organizational-functional principles of asymmetric confrontation are extremely relevant.

Key words: asymmetric warfare, hybrid war, Afghanistan, Chechnya, Donbass, Army Aviation, attack helicopter, Mi-24.

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ УДАРНИХ ГЕЛІКОПТЕРІВ МІ-24 В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ПРОТИДІЇ

Олександр Потоцький

ад'юнкта штатний науково-організаційного відділу

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-9954-5809

e-mail: posta_grafa@ukr.net

Анотація. Стаття присвячена новому погляду на роль і місце ударних гелікоптерів в умовах організації слабшим у воєнному відношенні противником протидії їх застосуванню шляхом асиметричного впливу. У військово-історичному дослідженні на основі ретроспективної оцінки досвіду бойового застосування ударних гелікоптерів Мі-24 армійської авіації СРСР в Афганістані, Російської Федерації в Чечні й Україні на Донбасі проведено критичний аналіз спроможності цього виду зброї адаптуватися до складних викликів асиметричної війни. Зроблено

висновок, що армійська авіація СРСР набула істотного досвіду щодо застосування ударних гелікоптерів в асиметричних війнах, проте збройні сили Росії та України продовжували демонструвати перевагу парадигми «класичної війни» до набуття власного досвіду. Як показала практика «гібридної війни» в контексті військової агресії Росії проти України, питання подальшого дослідження концептуальних та організаційно-функціональних засад асиметричного протиборства є надзвичайно актуальними.

Ключові слова: асиметрична війна, гібридна війна, Афганістан, Чечня, Донбас, армійська авіація, ударний гелікоптер, Мі-24.

Вступ. У контексті найактуальніших і найскладніших викликів асиметричних воєнних конфліктів кінця ХХ століття й першого двадцятиріччя ХХІ століття відбувається глобальна ревізія поглядів стратегічних теоретиків на характер їх проведення. Аналіз основних нормативно-правових документів в оборонній сфері та заяв військово-політичних лідерів провідних країн світу, які на власному досвіді зіткнулися з асиметричними ворогами, також свідчить про поступову адаптацію до епохи асиметрії. Водночас «досвід військового мистецтва показує, що немає жодної локальної війни, збройного конфлікту сучасності, де б не брала участь армійська авіація. Окрім того, існує чимало вдалих прикладів бойового застосування армійської авіації під час проведення антитерористичних операцій» (Потоцький & Фуртес, 2018: 98). Для України, на жаль, зважаючи на триваючу асиметричну гібридну агресію проти неї з боку Російської Федерації (далі – РФ), досліджуване питання є життєво актуальним.

Основна частина. У сучасній світовій історіографії на асиметричний характер конфліктів, що мали місце після Другої світової війни, одними з перших звернули увагу військові теоретики колоніальних країн – Франції і Великобританії, які в 50-х і 60-х роках ХХ століття зіткнулися з національно-визвольною боротьбою у своїх заморських володіннях в Африці та Азії. Зокрема, французький полковник Роже Трінк'є в 1961 році описав власний бойовий досвід боротьби з повстанцями в Індокитаї та Алжирі як «сучасну війну», у якій складно навіть ідентифікувати противника, оскільки «лінія демаркації між своїми і ворогами проходить через серце нації, через одне село, а інколи розділено одну сім'ю» (Trinquier, 1985: 26). Уже в 1964 році колишній французький військовий аташе й командир роти в Алжирі Девід Галула розробив стратегію і тактику боротьби з повстанцями (Galula, 1964). У свою чергу, британський генерал Френк Кітсон, збагатившись досвідом боротьби з повстанцями в Кенії, Малайї та Північній Ірландії, узагальнив його під поняттям «конфлікти низької інтенсивності/Low Intensity Operations» (Kitson, 1971).

Термін «асиметрична війна» набув наукового поширення в 1975 році завдяки ще одному британцю – Ендрю Макку, який на прикладах війн Сполучених Штатів Америки (далі – США) у В'єтнамі та Франції в Алжирі пояснив, чому «перевага у військовій силі ... не гарантує перемоги» (Mack, 1975: 177).

Після розпаду СРСР асиметричні загрози знову викликали інтерес серед учених (особливо американських, французьких і британських), які переважно розглядають їх комплексно (I. Arreguin-Toft, I. Beckett, Ch. Caldwell, G. Chaliand, B. Hoffman, S. Metz, F. Miles, C. Mitchell та ін.). Важливі публікації із цієї теми зроблені після теракту 11 вересня 2001 року такими науковцями, як R. Barnett, C. Berglund, M. Gross, T. Hammes, F. Hoffman, D. Kilcullen, E. Luttwak, M. Mazarr, P. Mello, D. Petraeus, M.-M. Robin, J. Rozman, E. Souleimanov, A. Weiner та ін. У вітчизняній науці питання асиметричної протидії розглядали В. Богданович, Д. Веденєєв, Б. Воронич, С. Глебов, В. Доброгурський, О. Дублян, І. Єремєєва, О. Кіндратець, В. Леонов, О. Передрій, А. Сиротенко, А. Слюсаренко й ін.

Особливістю останнього часу стало дослідження «гібридної війни» як відносно нової форми асиметричного явища світового масштабу. В українській історіографії її аспекти досліджували А. Алімпієв, М. Гончар, В. Горбулін, О. Литвиненко, Є. Магда, К. Машовець, Г. Певцов, Г. Почепцов, Ю. Радковець, О. Саєнко, Л. Смола, М. Требін, О. Феденко та ін., а в російській – Р. Арзуманян, О. Бартош, В. Герасімов, В. Конишев, Р. Парфьонов, А. Піонтковський та ін.

Серед авторів, які безпосередньо торкалися згаданих у роботі аспектів, – американські дослідники R. Cassidy, W. Nemeth, J. Hansen та M. Mazarella. Зокрема, майор збройних сил (далі – ЗС) США Джон Хансен на основі в основному американського досвіду дослідив можливості ударного гелікоптера (мобільність, спритність, вогнева міць і психологічний ефект) і визначив ступінь їх придатності до використання в «операціях невоєнного характеру» (operations other than war/OOTW) (Hansen, 1995: III). Інший майор ЗС США, Марк Мазарелла, проаналізувавши доктринальні положення ЗС США щодо застосування ударних гелікоптерів армійської авіації (далі – АА), визначив їх відповідність вимогам військових операцій тогочасного періоду, який він ознаменував «багатополярним світом/Multi-Polar World». М. Мазарелла виявив доктринальні пробіли, розбіжності й невідповідності, що дало йому змогу зробити висновок, що «вкрай централізована система управління та контролю майже виключно зосереджена на використанні батальйонів ударних гелікоптерів у маневреній ролі в середовищі із середньою та високою насиченістю броньованих засобів» (Mazarella, 1994: III). У свою чергу, майор ЗС США Роберт Кессіді детально розглянув досвід застосування радянських військ в Афганістані й російських у Чечні крізь призму парадоксів асиметричного конфлікту, якими й аргументував невдачі СРСР та РФ в обох війнах (Cassidy, 2003: III). Вільям Немет висвітлює суспільно-політичні аспекти чеченського суспільства, які впливали на військову організацію та доктрину гібридних військових сил Чечні в протистоянні з російськими силами (Nemeth, 2002).

Разом із тим можна констатувати, що натепер відсутні спеціальні історичні дослідження з проблеми узагальнення досвіду використання ударних гелікоптерів Мі-24 в умовах асиметричної протидії.

Метою статті є актуалізація в новому сучасному світі проблеми використання ударних гелікоптерів в асиметричних конфліктах; вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо вирішення наявних проблемних питань у застосуванні ударних гелікоптерів АА ЗС України.

Матеріал і методи досліджень. Складність вирішення проблеми потребує досліджень, які об'єднані в три основні категорії, а саме: доктринальний огляд, історичну ретроспективу та воєнне мистецтво. У статті на основі критичного аналізу доктринальних положень, що регулюють застосування ударних гелікоптерів, здійснено порівняльний аналіз можливостей ударних гелікоптерів з вимогами, які висуваються в умовах асиметричної протидії, і визначено роль і місце ударних гелікоптерів в асиметричних конфліктах.

Варто зазначити, що для полегшення порівняльного аналізу використано історичні приклади, рознесені в часі (військова інтервенція Радянського Союзу в Афганістан 1979–1989 роки, російсько-чеченські війни 1994–1996 роки та 1999–2009 роки, початок російсько-української війни на Донбасі в 2014 році). Такий ретроспективний контент-аналіз дав змогу отримати реальні докази успіхів і невдач застосування ударних гелікоптерів. Ретроспектива дала можливість дізнатися, яким чином змінилися асиметричні загрози. Таким чином, можна проаналізувати подальший розвиток, відзначити нові тенденції застосування ударних гелікоптерів і виробити обґрунтовані рекомендації.

Результати та їх обговорення. Знадобилося двадцять років, щоб термін «асиметрія», використаний Ендрю Макком у 1975 році для опису нового типу конфлікту, увійшов до вжитку в документах воєнно-стратегічного планування, наприклад, до доктринального документу США «Спільні війни Збройних сил США» 1995 року (Joint Warfare of the Armed Forces of the United States, 1995: IV-10–IV-11). Щоправда, цьому посприяв також перегляд Міністерством оборони США безпекового середовища після завершення Холодної війни та «визнання потенціалу асиметричних загроз для США» (Metz & Jonson, 2001: 2).

На відміну від США, де оновлення стратегії національної безпеки, як правило, відбувається синхронно зі зміною влади, «у СРСР між початком 50-х і 1987 років ми не знайдемо у відкритому друку ні одного офіційного тексту, де б керівництво (партійно-державне чи військове) директивно затверджувало би відмову від попередньої доктрини або її серйозну ревізію» (Цымбурский, 2019). Радянський Союз уперто продовжував готуватися до «війн минулого» практично до свого розпаду в 1991 році, розробляючи бойові документи на основі досвіду Другої світової війни.

Тим часом у США в 1990-х роках на позначення війн, відмінних від традиційних, більш поширене стало поняття «операції невоєнного характеру» (military operations other than war, MOOTW). Наприклад, у доктринальному документі США «Спільні війни Збройних сил США» 2000 року окремо визначені основні принципи ведення MOOTW (Joint Warfare of the Armed Forces of the United States, 2000: III–8), а термін «асиметрична війна» згадується лише один раз (Joint Warfare, 2000: VIII–1), натомість окремо подається перелік асиметричних загроз (Joint Warfare, 2000: II–3).

Але після теракту 11 вересня 2001 року в США документи безпекового характеру зазнали кардинальної ревізії. Наприклад, Стратегія національної оборони (National Defense Strategy, NDS) 2005 року «заслужує на увагу завдяки розширеному розумінню сучасних загроз. Замість історичного акценту на загальноприйнятих загрозах державній безпеці, стратегія визначила розширення кола викликів, включаючи традиційні, іррегулярні, терористичні та підіривні загрози. <...> У стратегії навіть зазначалося, що Департаментом оборони (Department of Defense, DOD) «надмірно інвестовано» в традиційний спосіб ведення війни й необхідно змінити ресурси та увагу на інші виклики» (Hoffman, 2009: 34-35).

У зв'язку з тим що більшість операцій США після 2001 року набули нерегулярного характеру, в аналогічному попередньому за рангом документі «Доктрина Збройних сил США» 2007 року війни за формою поділені на «традиційні та іррегулярні», де «іррегулярна війна/Irregular Warfare, IW» «характеризується як жорстока боротьба між державними та недержавними суб'єктами за легітимність і вплив на відповідне населення (жителів). Ця форма позначена як неправильна, щоб висвітлити її не-вестфальський контекст. Стратегічною метою IW є здобуття або збереження контролю або впливу і підтримка відповідного населення» (Doctrine, 2017: I-6).

Уроки, отримані американцями з досвіду Афганістану й Іраку, а також ідеї Р. Трінк'є, Д. Галула та Д. Кілкулена наприкінці 2006 року лягли в основу польового статуту FM 3-24 – доктрини ЗС США в боротьбі з повстанцями (counterinsurgency war, COIN). Вирішальну участь у розробці цього документа брав генерал ЗС США Девід Петреус, призначений у 2007 році командувачем Міжнародними об'єднаними збройними силами в Іраку.

Для РФ початок 2000-х років також був переломним у доктринальному відношенні. Уже в перші два роки (2000–2001 роки) перебування Володимира Путіна на посаді президента була прийнята низка важливих документів, у тому числі Концепція національної безпеки та Військова доктрина. Щоправда, у них застосовувалася класична для попереднього радянського періоду парадигма класифікації війн, наприклад, за масштабами – локальні, регіональні та великомасштабні.

Найбільш «цікаві», з огляду на предмет дослідження, зміни в РФ відбулися напередодні з початком її гібридної агресії проти України. Так, на виконання рішення Ради Безпеки Росії від 5 липня 2013 року уточнено та затверджено 26 грудня 2014 року президентом В. Путіним Воєнну доктрину редакції 2010 року. Наприклад, у пункті 12 «Характерні риси сучасних військових конфліктів» підпункт а) «комплексне застосування військової сили й сил і засобів невійськового характеру» (Военная доктрина Российской Федерации, 2010: пункт 12) в аналогічному пункті 15 «Характерні риси й особливості сучасних військових

конфліктів» доповнений таким змістом: «комплексне застосування військової сили, політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невоєнного характеру, що реалізуються за широким використанням протестного потенціалу населення й сил спеціальних операцій» (Военная доктрина Российской Федерации, 2014: пункт 15). Крім того, згаданий пункт 15 був доповнений трьома новими підпунктами: «з) участь у військових діях іррегулярних збройних формувань і приватних військових компаній; і) застосування непрямих та асиметричних способів дій; к) використання фінансованих і керованих ззовні політичних сил, громадських рухів» (Военная доктрина Российской Федерации, 2014: пункт 15).

Тобто у 2014 році у Воєнну доктрину, по суті, прописані основні принципи нових воєнних конфліктів – «гібридної війни». На підтвердження цієї тези можна навести окремі моменти з доповіді начальника Генерального штабу ЗС РФ на тему «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування ЗС, актуальні завдання військової науки щодо їх вдосконалення», зробленої на загальних зборах Академії військових наук наприкінці січня 2013 року: «І самі «правила війни» істотно змінилися. Зросла роль невійськових способів у досягненні політичних і стратегічних цілей, які в низці випадків за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї. Акцент використовуваних методів протиборства зміщується в бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення. Усе це доповнюється військовими заходами прихованого характеру, в тому числі реалізацією заходів інформаційного протиборства й діями сил спеціальних операцій» (Герасимов, 2013: 12).

Не залишилася осторонь й Україна: її друга редакція Воєнної доктрини серед рис сучасних воєнних конфліктів виділила «постійне вдосконалення форм і способів ведення збройної боротьби, зокрема асиметричних дій» (Про Воєнну доктрину України, 2004: пункт 14). Третя редакція Воєнної доктрини України, оцінюючи головні тенденції формування та розвитку безпекового середовища у світі, розширює асиметричні загрози до, по суті, меж гібридної війни: «... перенесення ваги у воєнних конфліктах на асиметричне застосування воєнної сили не передбаченими законом збройними формуваннями, зміщення акцентів у веденні воєнних конфліктів на комплексне використання воєнних і невоєнних інструментів (економічних, політичних, інформаційно-психологічних тощо), що принципово змінює характер збройної боротьби» (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, 2015: пункт 6).

На 7-й рік російсько-української війни Стратегія національної безпеки України надала оцінку дій агресора: «Для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби» (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, 2020: пункт 17).

25 березня 2021 року Президент України затвердив Стратегію воєнної безпеки України, у якій чітко визначено поняття «гібридна війна», яку розв'язала РФ проти України, – «комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні». Крім того, Стратегія з метою «нарошування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань» пропонує взяти на озброєння «превентивні, непередбачувані, асиметричні та інноваційні дії для нівелювання чисельної і технологічної переваги противника, виконання завдань у відриві від основних сил, використовуючи єдиний інформаційний простір» (Про рішення Ради національної безпеки і оборони України, 2021).

Крім того, з початку 2021 року Україна з метою забезпечення виконання пріоритетних завдань щодо інтеграції до НАТО розпочала впровадження стандарту STANAG 2611 «Союзна спільна доктрина щодо боротьби з незаконними збройними формуваннями/Allied Joint Doctrine for Counter-Insurgency» (Програма робіт із військової стандартизації, 2020: тема 2.52).

Загальновідомо, що доктрини визначають основні напрями розвитку концепцій, планів, наказів, директив, настанов, інструкцій та інших документів щодо підготовки й застосування сил оборони. При цьому кожен нижчий за рангом документ є більш детальним, ніж той, що йому передує. Тому, не заглиблюючись далі, можна з упевненістю стверджувати, що й радянські командири екіпажів ударних гелікоптерів Мі-24 в Афганістан, і російські в Чечні, й українські на Донбасі зіткнулися з процесом прийняття рішень, що на початковому етапі не відповідали наявним знанням, уявленням та отриманій бойовій підготовці, підлаштованій під вимоги загальновійськового бою. Про це свідчать й оцінка начальника АА Командування Сухопутних військ ЗС України генерал-майора Валентина Пістряги щодо використання АА на Донбасі: «На початку АТО на армійську авіацію також покладалася супровід військових колон і низка інших завдань, які, як показала практика, уже втратили актуальність у сучасній війні. Наприклад, поява гелікоптерів давала змогу противнику помітити колону набагато раніше, ніж виявити її саму під час руху по автомобільних дорогах. <...> Крім утрат, це ні до чого не призводить. Тому ми написали кілька звернень, були вироблені рекомендації, які підтримали командувач Сухопутних військ, а також начальник Генерального штабу, і перестали виконувати ці завдання в такий спосіб. <...> треба відходити від чинних сьогодні шаблонів ...» (Мараєв, 2014: 28).

Фактично В. Пістряга впроваджував власний досвід, набутий 40 років тому в Афганістані, де він перебував у 1983–1984 роках у складі 50-го окремого змішаного авіаційного полку (м. Кабул), адже навіть після завершення війни в Афганістані в умовах тотальної секретності в радянській державі безцінний досвід

практично не потрапляв ні в бойові настанови, ні в наукову літературу. Натомість США вже в ході проведення війни у В'єтнамі, яку низка дослідників також характеризує як асиметричну, уносили зміни у свої польові устава, які враховували партизанський характер війни, наприклад, FM 31-11 1962 року видання.

Фактично на момент війни в Афганістані можна було спостерігати асиметрію при плануванні бойових дій радянським командуванням, адже «всі їх положення та нормативи були адаптовані головним чином під Західноєвропейський театр воєнних дій. <...> Тому закріплені в бойових документах нормативи щодо пересування військ не враховували ні природно-кліматичні умови Афганістану, ні партизанський характер війни, що там розгорнулася. Ці нормативні вимоги значно перевищували реальні можливості з'єднань, частин і підрозділів радянських Сухопутних військ щодо їх пересування в умовах війни в Афганістані» (Мунтян, 2020: 30-31).

Це призводило іноді до жаклих наслідків, наприклад, до нанесення ударів по своїх військах екіпажами бойових гелікоптерів Мі-24: загальновійськові командири, побоюючись покарань за невиконання нормативів, змушені були дезінформувати вище керівництво щодо фактичного місцезнаходження своїх військ (Мунтян, 2020: 32).

Водночас варто віддати належне й майстерності радянським авіаторам, які свої ударні гелікоптери, розроблені для знищення танків, в Афганістані цілком достойно адаптували до виконання нетрадиційних для них місій. Про це яскраво свідчить різноманіття тактичних прийомів, апробованих у складних пустинно-гірських умовах Афганістану: «піка», «обрив», «гірка», «петля», «паркан», «каток», «кліщі», «вилка», «окуляри» тощо (Жирохов, 2012).

Уже через 5 років закріпити афганські уроки отримали нагоду екіпажі ударних гелікоптерів Мі-24, дві ескадрильї яких були задіяні в першій російсько-чеченській війні (1994-1996 років). Окрім складних умов ведення бою (метеорологічні умови, особливо зимою; лісиста гірська місцевість; бої в місті без чітких ліній фронту), на застосування бойових гелікоптерів активно впливали несподівані заходи асиметричної протидії, влаштованої чеченськими бойовиками.

Наприклад, незважаючи на те що росіяни виділили «більше ніж 40 офіцерів-авіанавідників, завдяки досвіду яких безпосередня авіаційна підтримка загалом була організована краще, ніж в Афганістані, (...) чеченська радіотехнічна розвідка виявляла місця роботи радіопередавачів російських авіанавідників, які змушені були відмовитися від роботи в прямому ефірі, щоб не демаскувати себе і свій підрозділ». У свою чергу, «небажання піхотних командирів позначати свій передній край, щоб не демаскувати свої підрозділи», стало однією з причин обстрілів армійською авіацією своїх військ. Крім того, розвідка бойовиків дізнавалася про скасовані російським керівництвом у Моздоці (Північна Осетія) вильоти гелікоптерів або штурмовиків, «і саме в ці моменти вівся найбільш інтенсивний вогонь по передових позиціях федеральних військ» (Новичков & Шварев, 1995: 39).

Варто зазначити, що й виконання Радянським Союзом «інтернаціонального обов'язку», і «заходи щодо підтримання конституційного порядку», що проводила РФ в ході Першої російсько-чеченської війни, і «контртерористична операція» РФ в ході Другої російсько-чеченської війни супроводжувалися масовими жертвами серед мирного населення. Очевидно, це зовсім не сумісно з принципами (стриманість, наполегливість і законність), якими керується концепція «ірегулярної війни» США (Joint Operations, 2018: I-2). Україна, як потенційний член НАТО, незважаючи на складні асиметричні виклики на полі бою та гібридні в інших сферах, діє в рамках міжнародного права. Натомість терористичні угруповання, що діють на тимчасово окупованих територіях Луганської та Донецької областей, продовжують ховатися за спинами мирних жителів Донбасу. Українські авіатори Мі-24 у 2014 році, на жаль, не могли дати адекватну гідну відповідь на провокативний вогонь терористів, які облаштували позиції своїх вогневих засобів на дитячих майданчиках, шкільних подвір'ях, на території лікарень і просто в житлових густонаселених кварталах.

А «заборона польотів авіації над 30-кілометровою зоною безпеки в російсько-українській війні на Сході України, узгоджена 20 вересня 2014 року на переговорах у Мінську, безсумнівно, не дала змоги продовжити ефективне застосування наймобільніших елементів бойового порядку Сухопутних військ» (Потоцький & Фуртес, 2020: 236), що для ударних гелікоптерів стало рівнозначно гібридній атаці.

Висновки. В умовах домінування нетрадиційних форм війн у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття ударні гелікоптери АА завдяки своїм універсальним можливостям, хоч і створювалися як засіб протитанкової оборони для майбутніх традиційних війн, сформувалися як самодостатня бойова система власне в умовах асиметричної протидії (партизанська війна у В'єтнамі). Подальше зростання ролі ударних гелікоптерів в умовах гібридних викликів дає можливість зробити висновок, що ефективність проведення антитерористичних операцій (далі – АТО) значною мірою залежить від залучення в них армійської авіації.

Спираючись на результати дослідження, порівнюючи досвід США з досвідом бойового застосування ударних гелікоптерів Мі-24 армійської авіації СРСР в Афганістані, Російської Федерації у Чечні й узагальнюючи досвід АТО на Донбасі, ураховуючи термінологію, прийняту в НАТО, з метою виконання державної програми переходу ЗС України на стандарти НАТО пропонуємо внести необхідні зміни до відповідних бойових документів задля розширення спектру виконуваних завдань ударними гелікоптерами.

Список використаних джерел:

1. Cassidy R.M. Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict. Carlisle : Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College, 2003. 75 p. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=446111> (дата звернення: 31.08.2021).

2. Doctrine for the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 2013, 14 November (Inc. Change 1 12 July 2017).
3. Galula D. Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice. New York : Praeger, 1964.
4. Hansen J. The Role of the Attack Helicopter in Operations Other Than War. *A thesis*. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College, 1995. 116 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA299307.pdf> (дата звернення: 17.04.2021).
5. Hoffman F. G. Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*. 2009. Iss. 52. P. 34-39. URL: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfghoffman.pdf> (дата звернення: 20.08.2021).
6. Joint Operations. Joint Publication 3-0. Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 2017, 17 January (Inc. Change 1 22 October 2018).
7. Joint Warfare of the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 1995, 10 January.
8. Joint Warfare of the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 2000, 14 November.
9. Kitson F. Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency, Peace-keeping. London : Faber and Faber, 1971. 208 p. URL: <https://libcom.org/files/low-intensity%20operations.pdf> (дата звернення: 17.07.2021).
10. Mack A. Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*. 1975. Vol. 27. № 2. P. 175–200. URL: <https://doi.org/10.2307/2009880> (дата звернення: 31.08.2021).
11. Mazarella M.N. Adequacy of U.S. Army Attack Helicopter Doctrine to Support the Scope of Attack Helicopter Operations in a Multi-Polar World. *A thesis*. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College, 1995. 103 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA284548> (дата звернення: 14.08.2021).
12. Metz S., Jonson D. Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts. *Strategic Studies Institute*. 2001. 25 p.
13. Nemeth W.J. Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Monterey, California. Naval Postgraduate School, 2002. 88 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf> (дата звернення: 14.08.2021).
14. Trinquier R. Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency / transl. from the French by Daniel Lee. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College, 1985. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/Modern-Warfare.pdf> (дата звернення: 14.08.2021).
15. Военная доктрина Российской Федерации. Администрация Президента России. 2010. URL: <http://kremlin.ru/supplement/461> (дата звернення: 20.08.2021).
16. Военная доктрина Российской Федерации / Администрация Президента России. 2014. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47334> (дата звернення: 20.08.2021).
17. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8 (476). С. 12 URL: <https://vpk-news.ru/articles/14632> (дата звернення: 20.04.2021).
18. Жирохов М.А. Опасное небо Афганистана. Опыт боевого применения советской авиации в локальной войне. 1979–1989. Москва : ЗАО Издательство Центрполиграф, 2012. 319 с.
19. Мараев Р., Пистрюга В. Украинская армейская авиация на Донбассе. *Авиация и Время*. 2014. № 5(143). С. 28-30.
20. Мунтян Б.І. Типові помилки передових авіаційних навідників під час бойових дій в Афганістані. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 3(65). С. 30-35. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.65.04> (дата звернення: 10.06.2021).
21. Новичков Н., Шварев В. Российская авиация в чеченской войне. *Авиация и Время*. 1995. № 5 (13). С. 36-40.
22. Потоцький О., Фуртес О. Погляди на застосування бойових гелікоптерів в умовах гібридних викликів. *Виклики політики безпеки: історія і сучасність* : збірник тез допов. Міжн. наук. конф., Львів, НАСВ, 18-19 жовт. 2018 р. Львів, 2018. С. 98-99.
23. Потоцький О., Фуртес О. Військово-історичні аспекти застосування гелікоптерних тактичних груп у воєнних конфліктах сучасності. *Застосування Сухопутних військ Збройних Сил України у конфліктах сучасності* : збірник тез допов. наук.-практ. конф., Львів, НАСВ, 20 лист. 2020 р. Львів, 2020. С. 236.
24. Про Военну доктрину України : Указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U648_04.html (дата звернення: 17.04.2021).
25. Програма робіт із військової стандартизації на 2021-2023 роки : Наказ начальника Управління стандартизації, кодифікації та каталогізації від 30 грудня 2020 року № 80. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mil_standard/progr_gob_vs_21_23.pdf (дата звернення: 25.04.2021).
26. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Военної доктрини України» : Указ Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555/2015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U555_15.html (дата звернення: 25.04.2021).
27. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 25.04.2021).
28. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U121_21.html (дата звернення: 17.04.2021).
29. Цымбурский В. Военная доктрина СССР и России: осмысления понятий «угрозы» и «победы» во второй половине XX века. *Русская IDEА*. 2019. URL: <https://politconservatism.ru/articles/voennaya-doktrina-sssr-i-rossii> (дата звернення: 31.08.2021).

References:

1. Cassidy, R. M. (2003). Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict. Carlisle : Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College, 75 p. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=446111>.
2. Doctrine for the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. (2013). Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 14 November (Inc. Change 1 12 July 2017).
3. Galula, D. (1964). Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice. New York : Praeger.
4. Hansen J. (1995). The Role of the Attack Helicopter in Operations Other Than War. *A thesis*. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College. 116 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA299307.pdf>.
5. Hoffman F. G. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*, 52, 34-39. URL: <https://smallwarsjournal.com/documents/jfqhoffman.pdf>.
6. Joint Operations. Joint Publication 3-0. (2017). Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 17 January (Inc. Change 1 22 October 2018).
7. Joint Warfare of the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. (1995). Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 10 January.
8. Joint Warfare of the Armed Forces of the United States. Joint Publication 1. (2000). Washington, D.C. : Joint Chiefs of Staff, 14 November.
9. Kitson, F. (1971). Low Intensity Operations: Subversion, Insurgency, Peace-keeping. London : Faber and Faber. 208 p. URL: <https://libcom.org/files/low-intensity%20operations.pdf>.
10. Mack, A. (1975). Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*, 27(2), 175–200. DOI: <https://doi.org/10.2307/2009880>.
11. Mazarella, M. N. (1995). Adequacy of U.S. Army Attack Helicopter Doctrine to Support the Scope of Attack Helicopter Operations in a Multi-Polar World. *A thesis*. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College,. 103 p. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA284548>.
12. Metz, S. & Jonson, D. (2001). Asymmetry and US Military Strategy: Definition Background and Strategic Concepts. *Strategic Studies Institute*. 25 p.
13. Nemeth, W. J. (2002). Future war and Chechnya: a case for hybrid warfare. Monterey, California. Naval Postgraduate School. 88 p. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/36699567.pdf>.
14. Trinquier, R. (1985). Modern Warfare: A French View of Counterinsurgency / transl. from the French by Daniel Lee. Fort Leavenworth, Kansas : United States Army Command and General Staff College. URL: <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/Modern-Warfare.pdf>.
15. Voyennaya doktrina Rossiyskoy Federatsii. Administratsiya Prezidenta Rossii. [Military doctrine of the Russian Federation. Administration of the President of Russia]. (2010). URL: <http://kremlin.ru/supplement/461> [in Russian].
16. Voyennaya doktrina Rossiyskoy Federatsii. Administratsiya Prezidenta Rossii. [Military doctrine of the Russian Federation. Administration of the President of Russia]. (2014). URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/47334> [in Russian].
17. Gerasimov, V. (2013). Tsennost' nauki v predvidenii. Novyye vyzovy trebuyut pereosmyslit' formy i sposoby vedeniya boyevykh deystviy. *Voyenno-promyshlennyy kur'yer*. [The value of science in foresight. New challenges require a rethinking of the forms and methods of warfare]. 26 fevr. № 8(476). S. 12. URL: <https://vpk-news.ru/articles/14632> [in Russian].
18. Zhirokhov, M. A. (2012). Opasnoye nebo Afganistana. Opyt boyevogo primeneniya sovetskoy aviatsii v lokal'noy voyne. 1979–1989. [The dangerous sky of Afghanistan. Experience of the combat use of Soviet aviation in a local war. 1979-1989.]. Moskva : ZAO Izdatel'stvo Tsentrpoligraf. 319 s. [in Russian].
19. Marayev, R. & Pistryuga, V. (2014). Ukrainskaya armeyskaya aviatsiya na Donbasse. [Ukrainian army aviation in the Donbass]. *Aviatsiya i Vremya*. № 5(143). S. 28-30 [in Russian].
20. Muntyan, B. I. (2020). Typovi pomylky peredovykh aviatsiynykh navidnykh pid chas boyovykh diy v Afhanistani. *Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho universytetu Povitryanykh Syl*. № 3(65). S. 30-35. URL: <https://doi.org/10.30748/zhups.2020.65.04> [in Ukrainian].
21. Novichkov, N. & Shvarev, V. (1995). Rossiyskaya aviatsiya v chechenskoy voyne. [Russian aviation in the Chechen war]. *Aviatsiya i Vremya*. № 5(13). S. 36-40 [in Russian].
22. Potots'kyi O. & Furtes O. (2018). Pohlyady na zastosuvannya boyovykh helikopteriv v umovakh hibrydnykh vyklykiv. [Views on the use of combat helicopters in hybrid challenges]. *Vyklyky polityky bezpeky: istoriya i suchasnist' : zb. tez dopov. Mizhn. nauk. konf., L'viv, NASV, 18-19 zhovt. 2018 r. L'viv., S. 98-99* [in Ukrainian].
23. Potots'kyi O. & Furtes O. (2020). Viys'ovo-istorychni aspekty zastosuvannya helikopternykh taktychnykh hrup u voyennykh konfliktakh suchasnosti. [Military-historical aspects of the use of helicopter tactical groups in modern military conflicts]. *Zastosuvannya Sukhoputnykh viys'k Zbroynykh Syl Ukrayiny u konfliktakh suchasnosti : zb. tez dopov. nauk.-prakt. konf., L'viv, NASV, 20 lyst. 2020 r. L'viv., S. 236* [in Ukrainian].
24. Pro Voyennu doktrynu Ukrayiny [About the Military Doctrine of Ukraine] (2004). Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 15 chervnya 2004 r. № 648/2004. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U648_04.html [in Ukrainian].
25. Prohrama robit iz viys'kovoyi standartyzatsiyi na 2021-2023 roky [Program of work on military standardization for 2021-2023] (2020). Nakaz nachal'nyka Upravlinnya standartyzatsiyi, kodyfikatsiyi ta katalohizatsiyi vid 30 hrudnya 2020 roku № 80. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mil_standard/progr_rob_vs_21_23.pdf [in Ukrainian].
26. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 2 veresnya 2015 roku «Pro novu redaktsiyu Voyennoyi doktryny Ukrayiny» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 2, 2015 «On the new version of the Military Doctrine of Ukraine»] (2015). Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 24 veresnya 2015 r. № 555/2015. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U555_15.html [in Ukrainian].

27. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 14 veresnya 2020 roku «Pro Stratehiyu natsional'noyi bezpeky Ukrayiny» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 14, 2020 «On the National Security Strategy of Ukraine»] (2020). Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 14 veresnya 2020 r. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
28. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiyu voyennoyi bezpeky Ukrayiny» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 25, 2021 «On the Strategy of Military Security of Ukraine»] (2021). Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25 bereznia 2021 r. № 121/2021. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U121_21.html [in Ukrainian].
29. Tsymburskiy, V. (2019). Voyennaya doktrina SSSR i Rossii: osmysleniya ponyatiy «ugrozy» i «pobedy» vo vtoroy polovine XX veka. [Military doctrine of the USSR and Russia: understanding the concepts of «threat» and «victory» in the second half of the XX century]. *Russkaya IDEA*. URL: <https://politconservatism.ru/articles/voennaya-doktrina-sssr-i-rossii> [in Russian].